

פתח דבר

האנגלית בפיה של נהגת המונית שבה נסעתי לנמל התעופה בטורונטו התנגנה במבטא מזרח-אירופי. "מהיכן הגברת?" שאלתי ממקומי במושב האחורי.

"מצ'כוסלובקיה", באה התשובה.

"אם כן, את יהודייה", קבעתי בביטחון, וקביעה זו התבררה כמסוכנת למדי: הנהגת הנדהמת איבדה שליטה על הרכב הכבד, והוא נע במשך כמה שניות במהירות מפחידה בין המסלולים, עד שהתיישר והמשיך בנסיעה כרגיל.

"איך ידעת?!" שאלה לאחר שנרגעה.

"משום שיש לא היית יהודייה תשובתך הייתה שאת מצ'כיה או מסלובקיה. אלה האומרים שהם מצ'כוסלובקיה הם בדרך כלל יהודים".

במילים אחרות: אוניברסליזם הוא אחת הצורות המובהקות של זהות יהודית, ואולי הוא בכלל המצאה יהודית, מעין זהות חלופית מאומצת.

אילו נהג במונית יהודי-צ'כי אחר, פרנץ קפקא למשל (בעיקר בשלב הביקורתי שלו על האוניברסליזם, כלומר על הזהות הגרמנית של אמו ושלו עצמו), אפשר להניח שהיה מזדהה כ"יהודי המערבי ביותר בין הדוגמאות הטיפוסיות של יהודי המערב",¹ כלשונו. על תוכנה ומהותה של הזהות האוניברסלית של יהודי שנולד בפראג אפשר ללמוד מהדברים שכתבה אהובתו של קפקא, מילנה ינסקה, לאחר מותו: "ד"ר פרנץ קפקא, סופר גרמני שחי בפראג, מת שלשום בסנטוריום 'קירלינג' שבקלוסטרנויברג על יד וינה. מעטים הכירוהו, כי בודד היה האיש, נזיר הבקי בהוויות העולם ומתיירא ממנו".²

פרנץ קפקא נקבר בבית הקברות היהודי בפראג, שהפך לאחד מאתרי המורשת החשובים ביותר ליהודים בעולם כולו.

בין חייו ומותו של הסופר הגרמני או היהודי או היהודי-גרמני מאותה העיר לבין הנסיעה במונית הנהוגה בידי יהודייה מפראג בבוקר חורף מושלג בטורונטו חלפו כמאה שנה. זהותה של נהגת המונית מגדירה את המקום הגיאוגרפי שממנו היגרה לטורונטו לא רק באופן שאינו תואם את האטלס המעודכן אלא גם אחרת מרוב

¹ פרנץ קאפקא, *מכתבים אל מילנה*, תרגמה עדנה קורנפלד, ירושלים-תל אביב: שוקן, 1976, עמ' 275.

² ארנסט פאוול, *חייו של פראנץ קפקא*, תרגמה דפנה לוי, ירושלים: דומינו, 1990, עמ' 272.

תושבי עירה ומדינתה. הקושי לפענח את שאלות הזהות של יהודים שעברו בתחנות גיאוגרפיות ותרבותיות אלה היה – והוא עדיין – אתגר מורכב ומרתק.

*

זהויות אישיות וקבוצתיות מבינות ומגדירות באופן שונה לא רק מקומות על המפה אלא כמעט כל ביטוי של תרבות: ארכיטקטורה, אוכל, ספורט ומוזיקה, ובישראל גם תחבורה ציבורית – את המשתמשים בה לעומת אלה שאינם משתמשים בה, וגם את זהותם: "אמרי לי היכן את יושבת באוטובוס ואומר לך מי את". הפערים בהבנה וההגדרות השונות הם מקור בלתי נדלה לאי־הבנות, לחיכוכים ולמאבקים.

טקסטים, ובעיקר אלה המוקראים בציבור, עמדו מאז ומעולם במוקד של מאבקי הזהות הללו. לאחרונה התפרץ מחדש מאבק ציבורי בין חילונים לדתיים סביב הקראת ה"זכור" לחללי מערכות ישראל בטקסים הממלכתיים. שני הצדדים סברו בטעות כי מקור הטקסט הוא תפילת ה"זכור" המסורתית ששם "אלוהים" הוצא ממנה ובמקומו נאמר "זכור עם ישראל". החלפת "עם ישראל" ב"אלוהים" היא משום כך עבור רבים פגיעה באחד מסמלי הזהות של היהדות החילונית. כנגד זה חשים רבים אחרים שה"זכור" הממלכתי הוא קריאת תיגר כלפי שמיא ופגיעה ברגשותיהם הדתיים.

אפשר ללמוד הרבה על עוצמתם של ביטויי זהות דווקא מן העובדה שהנחת היסוד של שני הצדדים מוטעית. מקור הטקסט אינו תפילת ה"זכור" המסורתית בנוסח אשכנז (שחבורה בגרמניה במאה השנים עשרה והוכנסה לאחר מכן לסיפורים ולמחזורי התפילה). לא מדובר בתפילה דתית ששונתה וגם לא בניסיון חיקוי של ריטואל דתי. המקור הוא יצירה ספרותית מקורית שחיבר ברל כצנלסון לפני כתשעים שנה, מיד לאחר קרב תל חי שהתחולל ביום יא באדר תר"פ (1920):

יְזֹרְרָ עִם יִשְׂרָאֵל אֶת הַנְּשָׁמוֹת הַטְּהוֹרוֹת שֶׁל בָּנָיו וּבָנוֹתָיו:

שניאור שפושניק

אהרן שר

דבורה דראכלר

בנימין מונטר

(זאב) שרף

שרה צ'יז'יק

(יעקב) טוקר

יוסף טרומפלדור

הַנְּאֻמָּנִים וְהָאֲמִיצִים, אֲנִשֵּׁי הָעֲבוּדָה וְהַשְּׁלוֹם, אֲשֶׁר הִלְכוּ מֵאַחֲרֵי הַמַּחְרָשָׁה וְיַחֲרָפוּ נַפְשָׁם עַל כְּבוֹד יִשְׂרָאֵל וְעַל אֲדַמַּת יִשְׂרָאֵל.

יְזֹרְרָ יִשְׂרָאֵל וְיִתְפַּרְךָ בְּזַרְעוֹ וְיַאֲבֵל עַל זֵיו הָעֵלְמִים וְחֻמְדַּת הַגְּבוּרָה וְקִדְשַׁת הַרְצוֹן וּמְסִירוֹת הַנְּפֻשׁ אֲשֶׁר נִסְפוּ בַּמַּעֲרָכָה הַכְּבֹדָה.

אֶל יִשְׁקֹט וְאֶל יִנְחַם וְאֶל יִפְגֹּעַ הָאֵבֶל עַד בֹּא יוֹם בּוֹ יִשׁוּב יִשְׂרָאֵל וְיִגְאָל אֲדַמַּתוֹ הַשְּׂדוּדָה.

ביגוד למה שרבים חושבים בטעות, ברל לא הוציא מה"זכור" את שם אלוהים אלא דווקא הכניס אזכור מסורתי – את המילים "זכור [...] את הנשמות הטהורות" – כדי ליצור חיבור למסורת בהשראתה של תפילת ה"זכור" הנהוגה בקהילות אשכנז. יש לזכור שברל כצנלסון חי ויצר בקרב מי שבאו מן הקהילות היהודיות במזרח אירופה, והללו המשיכו להיות ערש תרבותם, גם אם הם זנחו את הריטואלים הדתיים היומיומיים. לא להתריס כלפי שמיא ביקש ברל כצנלסון ובעקבותיו מי שקבעו את קריאת "זכור עם ישראל" בטקסים הממלכתיים, אלא לאחד את כלל ישראל, חילונים, דתיים ומסורתיים, סביב זכר הנופלים.

עוד בטרם שככו קרבות מלחמת השחרור, הוכנסה הקראת ה"זכור" של ברל, בשינויים מתבקשים ומתבקשים פחות, לטקסי הזיכרון לנופלים ונעשתה חלק מכל הטקסים הממלכתיים.³ את העיבודים עשו אהוביה מלכין, אהרן זאב ומשה שמיר, וכן הוכנסו אחר כך כמה תוספות. בין השאר נעשה מאמץ מתמשך לניסוח כללי יותר שלא יזוהה בהכרח עם אנשי תנועת העבודה אלא עם הנופלים מכל חלקי העם:

יִזְכֹּר עִם יִשְׂרָאֵל אֶת בְּנָיו וּבָנוֹתָיו, הַנְּאֻמָּנִים וְהָאֲמִיצִים, חֲלֵי צָבָא הַגָּהָה לְיִשְׂרָאֵל, וְכָל לוחְמֵי
הַמַּחְתָּרוֹת וְחֲטִיבוֹת הַלוחָמִים בְּמַעֲרְכוֹת הָעָם, וְכָל אֲנָשֵׁי קְהִילַת הַמּוֹדֵיעִין וְהַבְּטָחוֹן וְאֲנָשֵׁי
הַמְּשֻׁטָּרָה אֲשֶׁר חֲרְפוּ וַנְּפֹשֶׁם בְּמַלְחָמָה עַל תְּקוּמַת יִשְׂרָאֵל, וְכָל אֵלֶּה שֶׁנִּרְצְחוּ בְּאֶרֶץ וּמְחוּצָה לָהּ
בְּיַד מְרַצְחִים מְאָרְגָּנֵי הַטָּרוֹר.

יִזְכֹּר יִשְׂרָאֵל וְיִתְבָּרַךְ בְּזִרְעוֹ וְיֵאָבֵל עַל זֵיו הָעֲלוּמִים וְחֻמְדַּת הַגְּבוּרָה וְקִדְשַׁת הַרְצוֹן וְקִסְרוֹת הַנְּפֹשׁ
אֲשֶׁר נִסְפוּ בְּמַעֲרְכֵה הַקְּבָדָה.

יְהִיו חֲלָלֵי מַעֲרְכוֹת יִשְׂרָאֵל עֲטוּרֵי הַנְּצָחוֹן חַתוּמִּים בְּלֵב יִשְׂרָאֵל לְדוֹר דּוֹר.

הכנסת שם אלוהים לקטע המדובר יצרה חיבור כלאיים, שעטנו ענייני וסגנוני, שהרי רק השם "עם ישראל" הוצא מהמשפט הפותח ובמקומו הוכנס "אלוהים". השאר נותר עומד בעינו: תיאור מעשה גבורתם של הנופלים, קריאה נוספת "זכור ישראל ויתברך בזרעו ויאבל על זיו העלומים וחמדת הגבורה" ולבסוף: "יהיו חללי מערכות ישראל עטורי הניצחון חתומים בלב ישראל לדור דור".

"אשמתם" של ברל וממשיכיו היא אפוא השימוש במילה הטעונה "זכור". אהבתו של ברל למסורת ישראל קלקלה כאן את השורה. לולא מאמציו לקשור את ההערכה לנופלים לטקסט המסורתי היו הרב שלמה גורן ואחרים יכולים להשלים עם הקראת קטע ספרותי נאה, כעין הספד, הקורא לעם ישראל לזכור את הנופלים במלחמותיו, וכאנשים מאמינים היו מסתפקים בתפילת "אל מלא רחמים", בפרק תהלים ובקדיש הנאמרים אחריו. בסופו של דבר הצליח מאבקם של המתקנים את הטקסט המקורי של ברל: רבים מהטקסים הצבאיים והממלכתיים הוצא "עם ישראל" מהמשפט הפותח והוכנס "אלוהים". האם שינוי זה הכשיר את ה"זכור" הממלכתי כולו והפך אותו לתפילה דתית? את התשובה לשאלה זו אפשר למצוא בסידור הנוסח האחד בהוצאת הרבנות הצבאית הראשית שערכו הרב גורן וממשיכיו בתפקיד:

יִזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נְשָׁמוֹת חֲלָלֵי צָבָא הַגָּהָה לְיִשְׂרָאֵל שֶׁמְסָרוּ נַפְשָׁם עַל קִדְשַׁת הַשֵּׁם, הָעָם וְהָאֶרֶץ,
וְנָפְלוּ מוֹת גְּבוּרִים [...] תְּהִינָה נְשָׁמוֹתֵיהֶם צְרוּרוֹת בְּצִרוֹר הַחַיִּים עִם נְשָׁמוֹת אֲבֹרָהֶם וְיִצְחָק וְעֵקֶב
וְעִם נְשָׁמוֹת שְׂאֵר גְּבוּרֵי יִשְׂרָאֵל וְקִדְוָשׁוֹ שֶׁבְּגֵן עֵדֵן וְלֹאִמֵּר אָמֵן.

בזירה אחת המפגישה קבוצות בעלות זהויות שונות – הזירה המשותפת של הזיכרון והשכול – נאבקה הרבנות הצבאית הראשית על אזכור שם שמים אף שגם היא הייתה סבורה שה"זכור" הממלכתי אינו תפילה מסורתית. אפשר ללמוד מכאן שאין די בשילוב שם אלוהים בתוך יצירה ספרותית בעלת מעמד ציבורי-ממלכתי כדי להכניסה לסידור התפילה, הכולל תפילות ש"נטבעו במטבע שטבעו חכמים" ולא יצירות שכתבו סופרים והוגים כמו ברל כצנלסון ואחרים.⁴

הקמתה של מדינת הלאום לא רק שלא פתרה את שאלת הזהות היהודית אלא אף העצימה את מורכבותה והגבירה תהליכים דינמיים מרתקים המתחוללים בו בזמן בזירות שונות. גם כאן ניצב בפני החוקרים אתגר עצום – להעמיק חקור בשאלות הזהות ולהציג את ממצאיהם בפני כל המבקשים לדעת מהי תרבות וזהות יהודית בזמננו.

³ על תולדות השינויים ב"זכור" הממלכתי ראו אילנה שמיר, "שינויים בנוסח ה"זכור", אתר "זכור" – אתר הנצחה לחללי מערכות ישראל, <http://www.izkor.gov.il/Page.aspx?pid=32> (אוחזר ב'28.7.2011).

⁴ ועדה שהקים הרמטכ"ל כדי להכריע בעניין הנוסח הסופי, החליטה שהנוסח של קריאת הזכור הממלכתי יהיה: "זכור עם ישראל".

אנו שמחים להגיש לקוראים את הגיליון הראשון של **זהויות**, כתב עת לתרבות ולזהות יהודית.

זהויות הוא כתב עת אקדמי המבקש לעודד את הדין הציבורי האינטלקטואלי בתרבותו ובהותו של העם היהודי. הוא נותן ביטוי למאמרים, מחקרים ועיוניים שעניינם זרמים ותהליכים רעיוניים, הגותיים ואידאולוגיים המתרחשים בקבוצות שונות ומגוונות בעם היהודי בישראל ובתפוצות. מטרתו לשמש במה בין-תחומית לעיסוק בתרבות וזהות יהודית בדיסציפלינות השונות של מדעי הרוח והחברה. עם זאת אין כוונתנו להגביל עצמנו לדין פנימי בקהיליה האקדמית וברצוננו לקחת חלק פעיל בשיח הציבורי הכללי. אתגר זה אינו פשוט כלל ועיקר. מצד אחד יש היום באוניברסיטאות ובמוסדות אקדמיים בארץ ובעולם פריחה בלימודי היהדות, העם היהודי ומדינת ישראל, למרות מה שמתואר כמשבר במדעי הרוח. מצד אחר ניכרת תופעה של ניתוק המתבטאת בתוך האקדמיה בנישות דיסציפלינריות ותמטיות שאינן משוחחות ביניהן, ובעיקר בחסרונן של קשר בין החוקרים ותוצרי עבודתם לבין הציבור בכללו. המחקר האקדמי בתחומים האלה יכול לייצר תסיסה בשיח הציבורי ולקיים קשר של היזון חוזר לחיים הקהילתיים. שאלת הקשר בין העיסוק התיאורטי למרחב הפרקטי שנויה במחלוקת בקרב קהילת החוקרים עצמם, ו**זהויות** נוקט כאמור עמדה במחלוקת זו. אין אנו רואים בכתב העת רק אוסף מאמרים, חשובים ככל שיהיו, הכרוכים יחד, אלא כלי להעצמת תהליכים עיוניים בציבור הרחב ולהעמקתם. כתב העת הוא מכשיר ליצירת דיון סביב השאלות המהותיות, המשבריים והרעיונות החדשים שהולכים ונבטים אצל הוגים צעירים ויוצרים חדשים, מתוך דיאלוג עם חוקרים, הוגים ויוצרים ותיקים ובעלי שם בישראל ובעולם.

מבנה כתב העת עוצב על פי תפיסתנו את מטרותיו וייעודו. עמוד התווך שלו הוא מאמרים שנבחרו בהתאם לכללי שיפוט מחמירים. עוד שני מדורים יעסקו במישרין בעניינים שעומדים במרכז סדר היום של השיח הציבורי-אינטלקטואלי: האחד הוא סימפוזיון הנוגע בשאלות יסוד של הזהות והתרבות היהודית בהשתתפות הוגים וחוקרים, והשני הוא מסה – מאמר הגותי. ברוח מטרותיו של כתב העת נבחרו גם הספרים לסקירה במדור שיוחד לכך.

מיכאל וולצר הוא אחד הפילוסופים הפוליטיים החשובים בזמננו, ובין השאר משמש ב־15 השנים האחרונות אחד העורכים של הפרויקט רחב ההיקף "המסורת הפוליטית היהודית" – *Jewish Political Tradition*, ובקיצור ג'י־י־פי־טי – שראה אור באנגלית ובעברית.⁵ מערכת **זהויות** ביקשה לדעת מה אפשר ללמוד מן המפגש בין הפילוסוף הפוליטי לבין המקורות היהודיים הקלאסיים ופנתה אל וולצר כדי לקבל תיאור של מפגש כזה מתוך החוויה האישית שלו. על כך תוכלו לקרוא במסה הפותחת.

חמישה מאמרים מוצעים לפני הקוראים בגיליון זה.

יהודה פרידלנדר מנתח במאמרו את הפולמוס הסאטירי בין משכילים לרבנים בליטא בסוף המאה התשע־עשרה. המושג "מלחמת תרבות" עולה באמצעי התקשורת שלנו חדשות לבקרים. קריאה במאמרו של פרידלנדר משמשת הזדמנות מצוינת להבין סוף סוף מלחמת תרבות מהי. המאבק בין רבנים למשכילים בליטא עונה להגדרה של מלחמת תרבות בשל האמונה של כל צד בעדיפותו הבלעדית על הצד האחר. יצירות ספרותיות, בעיקר מאמרים, היו כלי הנשק במלחמת תרבות זו. הגם שכל צד במערכה טען שמעשיו ודבריו נעשים ונאמרים לשם שמים ולמען עתידו של כלל ישראל, גרם המאבק לשסע עמוק בחברה היהודית, וזה הלך והתרחב לממדים שאיש מן המחנות הניצים לא העלה על דעתו שיגיע.

⁵ מיכאל וולצר, מנחם לורברבוים, נעם זהר ויאיר לורברבוים (עורכים), *המסורת הפוליטית היהודית*, א: סמכות, ירושלים: מכון שלום הרטמן, תשס"ז; Michael Walzer, Menachem Lorberbaum, Noam J. Zoar, and Yair Lorberbaum (eds.), *The Jewish Political Tradition, I: Authority*, New Haven, Conn.: Yale University Press, 2000.

זוהר מאור מאתגר את דפוסי המחשבה והתיג הרגילים שלנו לגבי אידיאולוגיות ותיאולוגיות פוליטיות מימין ומשמאל. מאז עלייתו של גוש אמונים על במת הציבוריות הישראלית באמצע שנות השבעים של המאה הקודמת, השתרשה בשיח הפוליטי והאקדמי הישראלי מערכת הבחנות שתכליתה להבחין בין דרכה של תנועה זו לדרך המלך של הציונות: דרך המלך תוארה כמודרנית, רציונלית וליברלית, ואילו גוש אמונים תואר כמי שמנסה ליישם במציאות לאומית-מודרנית דפוסי חשיבה ופעילות פרימורדיאליים, אנטי-רציונליים ואנטי-ליברליים. תיאורים אלו כללו את הטענה שהתנגדותו של גוש אמונים למאמצים שונים לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני והישראלי-ערבי סייעה להשתרשות התפיסה שדפוסי החשיבה והפעולה שלו נוגדים מהותית כל מגמה של מתינות פוליטית. חילון, רציונליות, אוניברסליות, ריאליזם והסתייגות ממשחיתות הפכו לתנאים מוקדמים מקובלים למתינות פוליטית. במוקד המאמר ניצבת דמותו של רבי בנימין, ממקורביו של הרב אברהם יצחק הכהן קוק, ונדונים היחס של שניהם לרעיונות של "ברית שלום" וההשפעה האפשרית שלהם על הרעיונות האלה. מאור מערער על מערכת ההבחנות המקובלת שתכליתה להבחין בין דרכו של גוש אמונים (פרימורדיאלי, אנטי-רציונלי) לדרך המלך של הציונות (רציונליות, ריאליזם). במאמר הוא מציג קווי מתאר לתפיסה פוליטית מתונה, ששורשיה נראים לא רחוקים משורשיו של גוש אמונים. הוא מראה כי הזיהוי המקובל בין הרציונליות והריאליזם לבין מודרניות בעייתי ביותר, וכמוהו בעייתית גם החלוקה הברורה בין המודרני לפרימורדיאלי, מכיוון שתרבות שכנגד אנטי-רציונלית היא בשר מבשרה של המודרנה, והיא עשתה שימוש מגוון בערכים פרימורדיאליים כדי לעצב את זהותה המיוחדת. לעומת הדעה המקובלת במחקר כי תרבות שכנגד זו הייתה ימנית ומיליטריסטית בטיבה, עולה ממחקרו של מאור כי לעתים היא בסיס לתפיסות מתונות ושוחרות שלום דווקא.

סילביה ברק פישמן מתארת ומנתחת את מאפייני השינוי בתרבות של ארצות הברית בכללותה ודנה בהשפעתם של שינויים אלו על העמדות, הערכים וההתנהגויות של הציבור בקהילות היהודיות באמריקה. במסגרת המאמר מציגה ברק פישמן מחקר המורה על תמורות מרחיקות לכת עוד יותר בגישות ובנורמות הרווחות בציבור היהודי ומנתחת את השפעותיהם הצפויות של שינויים מתמשכים אלו. לבסוף דנה המחברת בהשלכות הנתונים הללו על מדיניות חינוכית וקהילתית. המאמר מראה שיהודים נוטים היום לקבל נישואי תערובת בקלות רבה יותר מבעבר משום שהם עצמם מתקבלים בחברה של לא יהודים בקלות רבה יותר. אחת ממסקנות המחקר היא שלגישת הפתיחות והיד החופשית אין סיכוי רב להצלחה, והקהילות נדרשות לאמץ גבולות ברורים יותר. בעניין זה קהילות נוצריות נבדלות משפיעות גם על הקהילות היהודיות. מחד גיסא החיפוש היהודי-אמריקני אחר המשכיות תרבותית נוגד בדרכים רבות את התרבות הרווחת; מאידך גיסא בהתעקשותו על הקפדה ונבדלות הוא מבטא לא רק את הערכים היהודיים המסורתיים ההיסטוריים, אלא גם זרם חשוב של הערכים האתניים-דתיים בחברה האמריקנית בכללה.

מחקר השדה של **נסים ליאון** שנערך ביותר מעשרים בתי כנסת עדתיים בישראל התמקד במפגש בין חרדים ללא חרדים ביהדות המזרחית. במאמרו תורם המחבר ממד נוסף לפענוח הסינתזה התרבותית הכוללת והמשפיעה כיום בחברה הישראלית: חרדיות מזרחית. המאמר מאיר תהליכים בשתי קבוצות מרכזיות: בני התורה (אברכים ורבנים) וציבורי תנועת התשובה (חוזרים בתשובה ומתחזקים). המחקר האתנוגרפי מדגיש בדרך כלל את החדירה האקטיביסטית-אידיאולוגית של תנועת התשובה ותנועת ש"ס לקהילות המזרחיות. ליאון בוחן תהליכים אלה על יסוד דינמיקה נוספת – הזרימה – הכרוכה בהקשרים המקומיים, המשפחתיים והקהילתיים. אלה תהליכי שינוי פנים-קהילתיים, שהופכים את סיפור התפתחותה של החרדיות המזרחית מתיאור של השתלטות כוחנית המסתייעת בתנאים מבניים ופוליטיים לתיאור שהוא ער יותר לחיי היומיום ולדרך שבה הפכו הזרימות לחלק מהטריוויאליות של החיים המקומיים. עם זאת המתח בין חרדים ללא חרדים עומד בעינו גם כשאנו תוצאה של התערבות חוץ-קהילתית.

לאחר פטירתו של ההיסטוריון יוסף חיים ירושלמי, מערכת **זהויות** פנתה ל**לאמנון רז'קרוצקין** בבקשה לערוך ולעדכן מאמר על ירושלמי שנכתב במקורו בשפה האנגלית. את מאמרו פותח רז'קרוצקין בדיון ביקורתי על טענתו של ירושלמי שקיים קרע בין כתיבת ההיסטוריה היהודית במובן המודרני של המילה ובין מה שהוא הגדיר כזיכרון הקולקטיבי היהודי, ועל הצגתו את כתיבת ההיסטוריה היהודית המודרנית כ"היסטוריוגרפיה יהודית שנפרדה מן הזיכרון הקיבוצי היהודי, ומבחינות מכריעות היא חולקת עליו חילוק גמור". ירושלמי מייצג את השיח ההיסטוריוסופי המערבי שהמחבר קורא עליו תיגר: "כתיבת הגלות אל תוך ההיסטוריה פירושה הראשוני הוא חתירה מתמדת נגד תודעת הקדמה ההיסטורית, נגד התפיסה הרואה את ההווה כלא-גלות ואת המערב כמשקף עליונות תרבותית". המאמר מסתיים בקריאה לכתיבת היסטוריה מתוך "פרספקטיבה יהודית", כלשונו.

האם אנחנו עדיין "עם הספר"? – זו כותרתו של הסימפוזיון בגיליון הראשון של **זהויות**. דורות שלמים של יהודים בארץ ובעולם גדלים היום בלי שהתנ"ך יהיה חלק מעולמם התרבותי. אם משמעות הביטוי "עם הספר" אינה מצומצמת לעובדה שהספר הזה נכתב "עלינו", אם הכוונה היא שהעיסוק והדיון בו עומדים במוקד עולמנו התרבותי כחברה וכעם – האם לא חדלנו להיות "עם הספר"? ואולי היעלמותו של התנ"ך מחייהן של שדרות רחבות בציבור היא תוצאה של הידרדרות תרבותית בכלל והבעיה אינה קשורה לתנ"ך דווקא? האם אפשר והאם צריך "לעשות" משהו, ואם כן – מה? מהי חשיבותו של התנ"ך ליהודים בני זמננו? את השאלות הללו הפנתה מערכת **זהויות** לארבעה: **לפרופ' יאיר זקוביץ**, מהאוניברסיטה העברית בירושלים, **לגבי שולמית אלוני**, ח"כ ושרת החינוך והתרבות לשעבר, **לפרופ' מיכאל פישביין**, מאוניברסיטת שיקגו, ו**לפרופ' אוריאל סימון**, מאוניברסיטת בראילן. התובנות של משתתפי הסימפוזיון נועדו לעורר את הדיון הציבורי בשאלת מקומו של ספר הספרים בתרבות העם היהודי בזמננו.

במדור סקירות ספרים תוכלו לקרוא שתי סקירות. **יותם בניזמן** כתב על ספרו של אבי שגיא, **המסע האנושי למשמעות: עיון הרמנויטי-פילוסופי ביצירות ספרותיות, וחיים א' וקסמן** כתב על ספרו של עופר שיף, **הציונות של המנוצחים: המסע של אבא הלל סילבר אל מעבר ללאומיות**.

*

הוצאתו לאור של **זהויות**, כתב עת חדש לתרבות ולזהות יהודית, היא פרי יוזמתו של ראש מכון ון ליר בירושלים, פרופ' גבריאל מוצקין. יוזמה זו באה על רקע חזונה של מייסדת המכון, גב' פולי ון ליר ז"ל, לגבי התפקיד המהותי של מקורות היהדות בשיח הבין-אנושי. שאלת היחס והקשר בין תיאוריה לפרקטיקה ניצבת במוקד סדר היום של המכון. כפי שאפשר ללמוד מתוכנו של הגיליון הראשון, הדיונים התיאורטיים בתרבות וזהות יהודית בזמננו מבטאים לעתים קרובות הווייה פרקטית של תהליכים בחברה היהודית בישראל ובתפוצות ואף משפיעים על תהליכים אלה. **זהויות** עשויה להיות כלי ביטוי גם לקהילה הענפה של החוקרים, בארץ ובעולם, העוסקים בתרבות וזהות יהודית בדיסציפלינות השונות של מדעי הרוח והחברה והקשורים במעגלים שונים של פעילות המכון. שלמי תודה לפרופ' גבריאל מוצקין על ההזדמנות שזימן לנו, כל חברי צוות המערכת, ההפקה וההוצאה לאור, להקים ולהוציא לאור את כתב העת. תודה רבה לחברי מועצת המערכת על תרומתם לגיבוש הקו המנחה ועל שסייעו בקריאת מאמרים ובמתן חוות דעת והמלצות על שופטים אנונימיים. תודה לכל הכותבות והכותבים שתרמו ממיטב פרות מחקרם והגותם. תודה והערכה לד"ר טל כוכבי, העורכת הראשית וראש מחלקת הפרסומים במכון ון ליר, על המנהיגות, השותפות והמסירות. לדפנה שרייבר רכזת המערכת, לאסף יובל מזכיר המערכת, ליונה רצון מפיקת כתב העת, לשירה וולפנזון קרגילה, למתרגמות איילת סקסטין, איה ברזיר וניצן לפידות, לעורכת באנגלית נתלי מלצר, לעורכות הלשון אילנה דנון והנייה קולומבוס, לסטודיו רמי וג'קי על עיצוב כתב העת והבאתו לדפוס – תודה והערכה רבה לכולכם על העבודה המקצועית ועל רוח הצוות.

תודה רבה לד"ר יותם בניזמן על עבודת העריכה, הקריאה היסודית והשותפות בכול.

תודתנו להוצאת הקיבוץ המאוחד על העמידה המשותפת במאבק על דמותה התרבותית של החברה בישראל.

תודה מיוחדת לשופטים האנונימיים שקראו את כל המאמרים בהקפדה ראויה ועמדו על הטעון תיקון – קבוצה גדולה מאוד של אנשים מצוינים, משכילים ומומחים שאיננו יכולים לפרסם את שמם, אך עבודתם השפיעה רבות על התוצאה שלפניכם.

ואתם, קוראים יקרים, מוזמנים להמשיך את הדיון הנפתח בגיליון הראשון של **זהויות** ולהגיב בכתב ובעל פה. אנו מקווים שתמצאו במחקרים ובמסות המתפרסמים בבמה זו מקורות ללימוד, להעשרה ולהשראה.

נפתלי רוטנברג
מכון ון ליר בירושלים